

PRZESTRACH (108) *sb m*

e oraz a jasne (w tym w a 4 r. błędne znakowanie).

sg *N* przestrach (14). ◇ *G* przestrachu (33). ◇ *A* przestrach (8). ◇ *I* przestrach(e)m (2). ◇ *L* przestrachu (15). ◇ *pl N* przestrachy (15). ◇ *G* przestrach(o)w (9). ◇ *A* przestrachy (3). ◇ *I* przestrachy (2). ◇ *L* przestrach(o)ch (7), [przestrach(a)ch].

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

1. *Nagle uczucie strachu, przerażenie, trwoga; exterritatio Vulg, Cn; consternatio, terror Mącz, Cn; metus, panicus (panicum) Mącz; exanimatio, horror, territio Cn (67) : FalZioł *3e; Przed sie oni zone⁶⁰ przełtráchu przyśfledwłfy ku pámięci nic nieomiełkawáli pobudzáć znouu gniew iego [Boga] RejPs 116; Tefz ten [kupiec] niemyłli o woynie Zeydzieć mu sie rzezáć [tj. krojąc tkaniny] łtroynie Ale ty [szlachcicu] wždy dla przełtráchu Rádźeć myłł czáfem o płáchu [= panczeru] RejRozpr 13v; RejKup f7v; Vchwyćił sie gáleži/ ledwe sie záwiesił/ A ná drugi sie kámieñ co napilniey łpyełzył. To záfię z nouu przełtrách iákoby go łpárzył RejWiz 108v, 10; BibRadz I 23d marg; RejZwierc 41v; By mi z iedney łtrony przełtrách y brzytkość ktorą mam przećiw grzechu/ á zdrugiey łtrony piekło połtáwiono: rychley bych piekłá/ niłzli grzechu prágnął. SkarŻyw 335; CzechEp 417; KochAp 5; Zátym dźwięk włzelkich głółow powłtał rozmáity/ Iam fię porwał ze łpánia/ iednák ták zákryty/ Przełtrách táilem w łobie/ máiąc zá nikkzenną Sen fráfzkę SapEpit A3v.*

przestrach czego (3): A což ty owłzem ktorý leżyłz wftáwicznie iáko świniá w bárłogu w márných złółciách łwoich/ ktorýs iefł iáko proch á błoto przed Máyełtatem Páná łwego/ czemu cie nie rułzą ty przełtráchy nędznego grzechu twoiego/ y thy łrogie dekretá nieomyłnie wydáne ná cię od Páná twego? RejPos 309v. Cf »przestrach pomsty«.

przestrach od kogo, od czego (żywotne) (2): á ci niedbáłcy záwždy będą wprzełtráchu odemnie zákrywáiąc sie wpołtronkach łwoich. RejPs 26; RejWiz 9v.

przestrach na kogo (2): Ludži wiele pobiją/ łtluką domy/ dáchy/ Będą ná obegnáńce/ nie máłe przełtráchy. BielSat N2 [idem] BielSjem 37.

przestrach czyj [w tym: pron poss (4), G sb i pron (3)] (7): A łkoro ku polepłzeniu przydzye zdrowia łwego [...] przedfię z nouu w káwki sie rozłecą ony włzytki przełtráchy iego. RejPos 248v; Abowiem przyrodzenie człółwiecze przykłonne iefłth ku boiáźni iefłcze z onego przełtráchu w Ráiu przodká náłzego/ gdyż sie ze włzytkimi przypadki iego rodzimy. RejZwierc 78v. Cf Wyrażenia przyimkowe.

W połączeniach szeregowych (3): Panicus, vel Panicum, repentinus terror, et consternatio, Przełtrách/ złęknienie/ z nienacká wylęknienie. Mącz 275d; Słowo/ Duch: Rozmáicie się rozumie w piłmie S. [...] iáko Páweł/ Duchem niewoley zowie moc onę y łkuteczność Zakonu/ onę boiáśń y przełtrách/ wátpliwość/ y rołpáć ktorą czyni w łercach Zakon GrzegŚm 55; SkarKaz 159a.

W przeciwstawieniu: »pociecha ... przestrach« (1): Ewángelia przynoši wfnóć y boiáźń/ poćiechę y przełtrách. WujNT Yyyyy3.

W charakterystycznych połączeniach: przestrach(y) szpetny, złe; przestrach grzechu; przestrach na umyślech; przestrach(y) przynosić, puścić na stronę, taić w sobie; od przestrachow zachowawać; z przestrachu otrzeźwieć, przyść ku pamięci; przestrach(y) w kawki rozłecą się, sparzył [kogo].

Przysłowie: Gdyż więtfzy przełtrách bywa od plá milczącego/ Ktory s tyłu włczyppnie niżli od iáwnego. *RejWiz* 9v.

Frazy: »ogarnął [kogo] przestrach« (1): zaburzyłá sie myłł moiá/ á to prze potwarz [przeciwnikow moich/ ktorzy by rádzi wgniewie łwem wbili ná mię niewinnego włfytki złołci co ich ná łwiećie. A ták zewłfád ogárnął mię przełtrách *RejPs* 81v.

»przełtrach przyszedł, przychodzi, przypada« [*w tym: na kogo* (4)] [*szyk zmienny*] (2:2:1): Dzieciom też do kolebki kłádá [*jemiółę*] aby na nie przełtrachy nieprzychodziły/ y łtrałzliwe widzenia. *FalZioł* I 155b, II 3d; chociaiby thez ná cię przyłzedł iáki przełtrách álbo podobieńłtwo iákicy łmierći twoiey/ nie łękay sie nic/ iedno mocno dufay Pánu łwemu *RejPos* 257v, 139, 284v.

Zwroty: »być w przestrachu« (2): *RejPs* 26; A tak y ty miły brachn [!] Podobno będzies wprzełtrachu. *RejKup* e6.

»z przestrachu łęknąć się« (1): A łtego przełtráchu widzác to łęknęło sie ćiało moie wydzác dziwne łády twoie kthore ty łtroiłz náđ złołciwemi *RejPs* 184.

»nie mieć przestrachu« (1): O nędznelz to ielłth pokátne wyznawánie náłze Páná tego/ á wyłzedłzy ná iáłniá álilci iáwnie á iáłnie sie przymy łwiętego imieniá iego/ á ielzłcze ktemu dobrowolnie/ á k woli mizernemu themu łwiátu/ nie máiac żadnego przełtráchu ná łobie. *RejAp* 26.

»otrząsąć się [= *trząść się*] z przestrachu« (1): Idzye sie otrząłaiác z wielkiego przełtráchu/ By sie rychley doplátác do onego gmáchu. *RejWiz* 108v.

»przełtrach (u)czynić [*w kim, w czym*]; uczynienie przestrachu« (2;1): y zmocniá sie też wiátry od włchodu/ y otworzá obłok/ ktory zbudził w gniewie/ y gwiazdę/ ku vczynieniu przełtráchu [*ad faciendam exterritationem*] *Leop* 4.*Esdr* 15/39; *GrzegłSm* 55; *GosłCast* 34.

»zmartwieć z przestrachu« (1): *Obtorpuit subito metu*, Zumiał sie álbo zmartwiáł z nagłego przełtráchu. *Mącz* 459a.

»zumieć się z przestrachu« (1): *Mącz* 459a *cf* »zmartwieć z przestrachu«.

Wyrażenia: »z przestrachu drżący« (1): Bili/ łiekli Tátárow y wiázáli łpiących/ A z nagłego przełtráchu bez obrony drżących. *StryjKron* 632.

»niemałe przestrachy« (2): *BielSat* N2 [*idem*] *BielSjem* 37 *cf* *przełtrach na kogo*.

»przełtrach pomsty« (2): gdyż y s powinności náłzey Krzełściáńłkicy/ złym dla przełtráchu pomłty/ [...] á dobrym/ prze nádzycię onych niełkończonych rádołci/ [...] przyłthoi sie káždemu pobożnie/ wiernie á cnotliwie záchowywác. *RejPos* 250. *Cf* »z przestrachu pomsty«.

»wielki przełtrach« [*szyk* 5:1] (6): *RejWiz* 9v; Páni/ tá twa lichotá/ łerce mi łtrwożyłá Zrázu/ á przełtrách wielki we mnie vczyniłá. *GosłCast* 34. *Cf* »z wielkiego przestrachu«, »w nawięczszem przestrachu«.

Wyrażenia przyimkowe: »z przestrachu(-ow)« (21): *RejRozpr* E4v; Gdy im powiem iżem Iozeph dzywna będzie łprawa Odmieni sie nie iednemu z przełtrachu połłtawá *RejJóz* O5v, G3; *RejKup* f7v, z6; Kęs łobyie [*młodzieniec*] odpoczynął/ áby k łobyie przyłzedł/ Bo wđdy z onych przełtráchow był ielzłcze iákoł medł. *RejWiz* 109; [*Paschalis*] zebrał wołłko przeciw Gilbertowi podrzuconemu Papięzowi/ ktory Gilbertus s przełtráchu vmárł. *BielKron* 177v, 243; *panicus casus*, Vpadł [*lege*: upad] z przełtráchu á z nienackiego wylęknienia. *Mącz* 275d; *RejZwierc* 113; ták było łrogie ono bićie/

iż rány ná cíele/ y śiność trwały: á co gorzey/ z przełtrachu [*Genezyjusz*] niemym zołtał *SkarŻyw* 593, 293; A iuz grad począł pádác: krzyknałem z przełtrachu/ Bo gdzieby fie vchronić/ tám nie było dáchu. *WisznTr* 12.

~ z *przestrachu* czyjego (1): á pościmyłz przeto? álbo bierzemy włóšenie ná fye/ káiác fye bluźniérftwá śwého? álbo śiedźimy li w popiele z przełtrachu náłzého/ płácząc przed Pánem Bogiem zá bluźniérftwá śwé/ połpołu y z Królem śwym? *OrzQuin* Z4v.

W charakterystycznych połączeniach: cierpieć [co] z przestrachu, czynić [co komu], jednać się, krzyknąć, niemym zostać, siedzieć w popiele, uciec, umrzeć, upaść (do nog) (2), ustąpić; z przestrachu medł; [co] przyszło z przestrachu.

Wyrażenia: »z nagłego przestrachu« (2): *Mącz* 459a cf »zmartwieć z przestrachu«; *StryjKron* 632 cf »z przestrachu drżący«.

»z przestrachu pomsty« (1): Przełtáli thez y zli zle czynić ále s przełtrachu iákiey pomłty. *RejZwierc* 13.

»z wielkiego przestrachu« (2): *RejWiz* 108v; *Zyśfárá* Hetman z wielkiego przełtrachu vciekł z wozá do iedney niewiály w dom *BielKron* 49v.

Szereg: »z przestrachu i zdumienia« (1): Widząc ten cud Piotr/ [...] vpadł do nog Iezufowi z przełtrachu y zdumienia/ znáiąc go iufz zá wielkie⁸⁰ Proroká y P. śwego *SkarŻyw* 596.

Cf Zwroty; »z przestrachu drżący«. ~

»z przestraczem« (2): Náležion ieftem z przełtraczem/ Od twoiey [*Boże*] ręki/ Niofę śwę męki: Pod vbogim dáchem. *WisznTr* 27.

~ *Szereg:* »z bojaźnią i przestraczem« (1): To ciáło (ktore ief ná ołtarzu [!]) weźłobie Krolowie witáli/ á mężowie (niegdy) bezboźni y grubi vczyniwłzy dáleką drogę/ z wielką mu się boiáźnią y przełtraczem pokłoniłi. *SkarŻyw* 28. ~

»w przestrachu(-och)« (11): A wtem przełtrachu nic mi inłłego namyfl nieprzyźłó iedno vćiec fie o wlpomożenie ku pánu śwemu *RejPs* 170v; *SkarŻyw* 347 marg; *CzechEp* 206; Dełzcz ktemu lał gwałtowny/ á wiátry telz włtály/ Wierz mi/ w ten czás/ ná włzytki/ był tám łtrách niemály. W tym fie włzyfcy rołpierzchli/ iák bywa w przełtrachu *PudłDydo* A4.

~ w *przestrachu* czyim [*w tym: pron poss (3), G pron (1)*] (4): *RejPs* 83; Nie wieleć też mowił Páweł w onym przełtrachu swoim/ iedno záwołał/ y což mi każełz czynić moy miły Pánie? *RejAp* 15v; *RejPos* 282; My ácz ich [*świętych*] widzieć niemożem/ ále ie czuiemy: á w przełtrachu náłzym/ iákobyłmy Páná mowiącego słyzeli: Pátrzcíe iákíem wam dał męczeńniki. *SkarŻyw* 567.

W charakterystycznych połączeniach: w przestrachu mówić, nie myśleć (na myśl nie przyszło) (2), rozpierzchnąć się, słyszeć.

Wyrażenie: »w nawięczszem przestrachu« (2): A ia iłćie wnawięczłłsem śwem przełtrachu nic inego niemyłłé iedno vćiekác fie ktobie [*Boże*] *RejPs* 83, 179v.

Szereg: »w trwogach a w przestraczoch« (1): A iż tho byłá włzytká odpowiedź iego [*św. Pawła*] we włzythkich trwogach á w onych przełtraczołch iego/ gdy mu fie Pan obiáwić raczył: Iż což zemną vczynić raczyłz moy miły Pánie *RejPos* 282.

Cf »być w przestrachu«. ~

Przen (1) :

Zwrot: »być w przestrachu« (1): Y mądry gdy dom buduje Co rychley końcá pilnuie. Iuż piec/ komin/ łoży/ ławy To iuż więc drobnieyffe spráwy. Bo gdyby niebyło dáchu Snadzby pan piec był w przełtráchu. *RejRozpr F4v.*

2. To, co wzbudza, wywołuje strach; horribilis formido, horror, terricula (terriculum) Cn (40) : Owa rozmaitych przełtráchow tám sie ná tym morzu rádo niemáło okaże. *RejZwierc 103v.*

przestrach czyj [= kto się boi] (1): A między inemi przełtráchy ich to iuż był tu nie ledá znák możności Páńkiey/ gdy włafny ługá ich á on przebrány Hetman ich [...] słał sie wnełh przeciwnikiem ich/ á káznodzyeią przeciwko im *RejPos 283v.*

przestrach czyj [= kto jest straszny] (1): A śnadz gdy ná mię przychodziły nawięczłffe wćilki á zawałałem kniemu [*ku Bogu*] nigdi nieomieszkał ku łpomozeniu memu/ á ták nic mię nieruffy żadny przełtrách łprzeciwniká mego gdym pewien nád łobá mocney ręki iego. *RejPs 173.*

W połączeniach szeregowych (2): RejAp 138v; Abowiem zá rołtropnym rozmyłłem á zá bącznym ćwiczeniem [...] łtałość mocna przypádnie/ ták iż on ták ozdobiony człowiek będzie łtał iáko mocny filar/ ktorego żadny wicher/ áni przełtrách/ áni żadna rzecz nigdy rużyc nie będzie mogł. *RejZwierc 73.*

Zwrot: »bać się przestrachu« (1): Bo sie wneł boi ledá nędznego przełtráchu dla iákiego bláhego włczyrbienia nędzney máiętności łwoiey. *RejZwierc 14.*

Wyrażenie: »srogie przestrachy« (1): przed przyłciem Páńłkim będzie w niey [*w nauce Pańskiey*] wielkie zámiełzanie/ dziwne gromy á łrogie błýskáwice/ to iest łrogie przełtráchy/ grozy/ kláwy/ gwałty/ y rozmaithe zámiełzania/ thák iż miałto wielkie/ to iest Kołcioł Páńłki/ ná troie rozerwan będzie. *RejAp 138v.*

Jako ostatni człon we współrzędnym połączeniu wieloczłonowym: »i inie przestrachy« (1): bo iuż zá grzech záváždy pomłta nieomylna ná káżdego przypádać mułi/ iuż ognie/ iuż wody/ iuż trzáłkáwice y inie z niebá przełtráchy *RejZwierc 133v.*

W przen (1) : Coż chcełz dáley czynić gdyż tákı łzpetny przełtrách około ciebie hárczuie? *RejPos 67.*

a. Niebezpieczeństwo, zagrożenie, nieszczęście, zła przygoda, dopust; okrucieństwo (24) : *RejRozpr F2;* Bo mie tákıe przełtráchy gdym tu łzedł potkáły/ Ze śnadź ielczce y teraz włofy ná mnie włtáły. *RejWiz 109v; RejZwierc 120v;* bo cále czterdziełci dni nie przełtawał grom wielki/ łyłkanie/ dełzce/ wiátry/ ná ten czás w tych Kráioch ná nas. Po tym przełtrachu/ Pan Bog sie raczył nád námi łmiłować *BielKron 444v; RejAp 84v.*

*przestrach czego (2): [psalm opowiada] iáko on [Jezus] będąc wmielcie Ieruzálem nárzekał ná wyłtępki ludu onego/ y iáko opowiedáł przełtrách łmierci łwoiey *RejPs 81, Ff3.**

przestrach od kogo, od czego (2): bo śnadz ielczce zmlodołci moiey ty przełtráchy od łiebie [*Panie*] ná mię przychodzą/ iż czásem zwátpię y o włpomozeniu łwoiem. *RejPs 130v; RejPos 130v.*

[przestrachy czyje [= przez kogo doświadczone]: zicilibyszmy panu woiewodzie thego abi po thich przełtrachach y niebeszpieczensthwach swoich ktorich po thi liatha uzil ius thesz kiedy w czásu y pokoioiu ná pansthwie swym uczic mogł *CorfusDocum 1565 nr 132.]*

przestrach czyj [= przez kogo spowodowany] [w tym: G sb i pron (2), ai poss (1)] (3): A obroń mię [Panie] od przełtráchow tych ktorzy by mie rádzi zniścizyli á wykorzenili łpośrodku włłego łwiátá. *RejPs* 22v; *RejAp* CC2; *RejPos* 198v.

W połączeniu szeregowym (1): [jeśli ufasz Bogu] iuz łie nie boy żadnego przełtráchu/ żadnego niebełpieczeńłtwá/ áni żadnego omyłnego zábúrzenia łwiátá tego *RejZwierc* 198v.

Fraza: »przestrach(y) przypadają (a. przypadły, a. miały przypadać, a. musiał przypaść), przychodzą, przyjdzie [na kogo]« [szyk zmienny] (5:1:1): *RejPs* 130v; [na widok dziwnego człowieka młodzieniec] Łęknáwłzy łie záwołał/ połtoy miły brácie/ Bo znác że iákis przełtrách mułiał przypáść ná cie. *RejWiz* 158v, 127, 170v; *RejAp* BB3; Też gdy przydzye ná ktorego z nas przełtrách iáki od iákiego łwieckiego kłiążęcía/ ábo od pogániná/ álbo od złego łądu: vpadać łerce/ biegáłz/ nábywałz rády/ kłániałz łie z dáleká. *RejPos* 130v, 51v.

Zwrot: »nie bać (a. obawać) się, nie łękać się przestraczu(-ow)« [szyk zmienny] (5:2): *RejPs* 89v; A tych płochych przełtrachow łfice łie nie boię Bo dobremu na dobre włzytko więc wychodzy *RejJóz* F7v; *RejKup* b3; Nye będyelz łie obawał przełtráchu nocnego/ Ani onych łrogich łtrzał czártá okrutnego *LubPs* V; thák izbył łie iuz mogł nigdy nie łękać żadnego obłáżenia łwego/ áni żadnego niebełpieczeńłtwá łwáthá [!] tego. A nie łękał łie nic żadnych przełtráchow iego *RejPos* 198v; *RejZwierc* 42v, 198v.

Szereg: »przestrachy i (abo) niebełpieczeńłstwa (a. przypadki niebełpieczne)« [szyk 1:1] (2): *RejAp* BB3; ábychmy łie nic nie łękáli áni łie trwożyli/ chociałby ná nas iákie przełtráchy/ ábo iákie przypadki niebełpieczne przypadły/ wiedząc iz gdy będziem wołác á budzić s práwą wiárą Páná tego/ iz łie pewno obudzi ná włpomozenie náłze. *RejPos* 51v; [CorfusDocum 1565 nr 132]. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

Wyrażenie przyimkowe: »w przestraczach« (1): Tu Apołtoł przełtrzege Kofcioł Páńłki/ iáko ma łtále łtác w tych przełtráchoch łwiátá *RejAp* CC2v.

b. *Groźba, zastraszenie, zapowiedź czegoś złego, ostrzeżenie* (8) : Gdy tedy przyćiągnął [Wilelm Rockendorf] pod Budzyń/ położył łie ná gorze s. Gerártá/ z ktoreł łtrzelał do zamku [...]/ áż kule do krolowej pokoiow wlatáły [...]. Potym przełtráchu połłał do krolowej/ áby łpuścía krolowi Rzymłkiemu z dobrą wołá miáłtho y zamek *BielKron* 311v; Po tych przełtráchoch á po tym cechowánium tych bełtił/ tu iuz też Apołtoł wypifuie/ iáko theż náłz Báránek Pan náłz Iezus Kriłtus cechuie wierne łwoie á bierze ie w obronę łwoię. *RejAp* 116v, 117, Ee4.

przestrach czego (1): Kthemu theż należą y ony przełtrachy piłmá ábo groźby: gdzie ináčzey nie grozi piłmo złym iedno onym Sądem Kryłtułowym *Grzegłm* 12.

przestrach czyj [= kto straszy] [w tym: G sb (1), ai poss (1)] (2): pocźciwa powinność iáko młotem pocźciwego człowieká tłucze á do tego pociąga/ áby nie drzemał/ áby nie vlegał á zá drugie łie nie zálłániał/ á zwłáłzczá gdy przydą przed oczy ony łrogie przełtráchy á ony nieomyłne dekrethá Páńłkie *RejZwierc* 41v; *RejPosWstaw* [1434].

W przeciwstawieniu: »przestrach ... pociecha« (1): Zwyczáł to záwždy był tego niełkończonego Bołtwá/ iz po káżdym przełtráchu/ á po káżdym zábúrzeniu gniewu łwoiego/ záwždy on zołtáwił pociechę á nádzyeię łwoim wiernym *RejAp* 117.

Wyrażenie: »srogie przestrachy« (1): *RejZwierc* 41v cf *przestrach* czyj.

Szereg: »przestrachy a(l)bo groźby« [szyk 1:1] (2): *GrzegŚm* 12; A trwamy w niey [w wierze]/ kiedy ftatecznie postępujemy w tym/ cośmy przyieli/ y poznaliśmy być prawdziwe/ á nie damy sie odtráfzyć żadnemi groźbami álbo przeftáchy przeftádownikow *RejPosWstaw* [143⁴].

3. *Straszenie, przestraszanie* (1) :

Wyrażenie przyimkowe: »na przetrach [kogo = komu]« (1):

~ *W przeciwstawieniu*: »na przetrach ... ku pociesze« (1): *ROzráduy* sie ziemio [...] / iż pan twoy wziął ná sie ten vrząd/ áby nád tobą krolował/ ábowiem ząwždy frogi obłok y ciemność przed nim ná przeftách złóćiwych/ á miłofierdzie záfie y fprawiedliwoć ku poćieffe dobrym. *RejPs* 143. ~

Synonimy: **1.** *bojaźń, lęknienie, niepoko, obawanie, przerażenie, strach, twoga, wylęknienie, zlęknienie*; **2.a.** *groza, niebeśpieczeństwo, niebezpieczność, przygoda, zagrożenie*; **b.** *groźba, grożenie, odpowiedanie, pogroźka, przegroźka, zastraszenie*; **3.** *straszenie*.

AĆ